

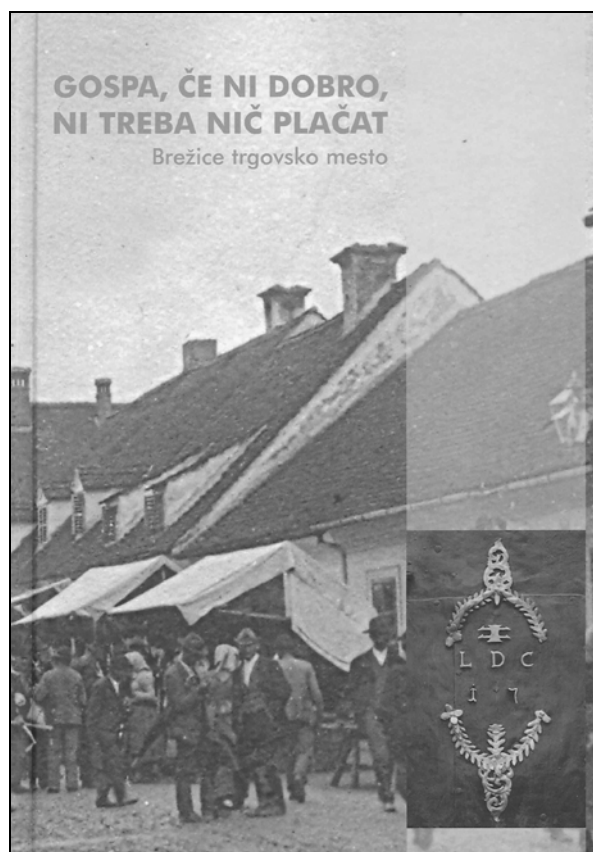

Gospa, če ni dobro, ni treba nič plačat: Brežice, trgovsko mesto (ur. Jože Škofljanec). Krško : Neviodunum, 2009. (Brežiške študije; 3), 391 str.

Tretja številka Brežiških študij nosi naslov Gospa, če ni dobro, ni treba nič plačat. Kot pove že naslov, so se avtorji po prvem zvezku leta 2003, kjer je tematsko rdečo nit skozi čas vlekla župnijska cerkev, v drugem leta 2005 pa je bila obravnava obrtna dejavnost v Brežicah, v tokratnem zborniku posvetili raziskovanju trgovine v malem mestecu med Savo in Krko. Zaradi geografske lege, ki je omogočala vključevanje v regionalne in mednarodne trgovske tokove, je trgovina predstavljala enega glavnih razvojno potisnih elementov v življenju kraja, z izgradnjo železnice proti jugu pa se je njen pomen še povečal.

Prvi članek, ki ga podpisujejo Slobodan Olić, Uroš Bavec in Alenka Jovanović, sicer prinaša najnovejše izsledke arheoloških izkopavanj, ki so potekala na območjih novogradenj v Brežicah. Teh je v zadnjih letih, kot povsod drugod po Sloveniji, kar nekaj. Zavod za varstvo kulturne dediščine iz Norvega mesta, pristojen tudi za območje Brežic, v okviru pripravljanih del za različne novogradnje in obnove skoraj praviloma kot obveznost predvsem tam, kjer pričakuje kakršnekoli najdbe, predpiše tudi arheološke raziskave. Kljub nekaterim zanimivim najdbam in pomembnim odkritjem, ki posavski prostor že v času antike in pred njo determinirajo kot pomembno trgovsko križišče, pa mnenja o nastanku Brežic še vedno ostajajo zelo različna, saj se do sedaj ni razgrnilo še nič takega, kar bi odstrlo kopreno, ki še danes prekriva skrivnost nastanka kraja. Medtem ko nekateri predvidevajo, da naj bi lokacijo vasi Gradišče kot starejšega naselja, iz katerega naj bi se razvile Brežice, iskali na vzpetini jugovzhodno in vzhodno od brežiškega gradu, ali morda na lokaciji rokodelskega mestnega predela, drugi menijo, da naj takega "prednaselja" sploh ne bi bilo. Brežice naj bi nastale kot samostojna vas, ki naj bi s svojo rastjo prekrila tudi Gradišče kot sosednje naselje. Vsi pa so si enotni, da so bile srednjeveške Brežice načrtno ustanovljeno mesto salzburških nadškofov na njihovem velikem zemljiškem gospostvu ob takratni državni meji, nadomestile pa so starejše središče gospostva v Rajhenburgu (Brestanica). Naraščajoči trgovski transport v obe smeri, ki je potekal po cesti in po Savi, je zahteval lažje dostopno središče, kjer je bilo možno opraviti tudi carinske in druge predpisane obveznosti. Kot je zapisal Miha Kosi, je nastanek novega upravnega središča možno povezati tudi z ustalitvijo meje proti Ogrom na Sotli na štajerski ter rečici Bregani na kranjski strani Save. Nesporno je ozemlje ob spodnji

Savi v zgodovino stopilo v začetku 11. stoletja z omembo v dveh listinah vladarjev Henrika II. in Konrada II., zgodovina Brežic pa se začne s prvo omembo leta 1241. Mestni privilegij je kraj dobil leta 1353. Sodstvo v mestu je bilo urejeno po zakonitostih, ki so veljale v prav tako salzburških Ptuj in Lipnici. Ljudje so kot meščani lahko s svojim premoženjem prosto razpolagali, meščanske hčere so imele enake pravice do dediščine kot njihovi bratje, polnopravni mestni ribiči pa so smeli svobodno ribariti in ribe prodajati komurkoli. Mesto je imelo v tistem času pravico do dveh letnih sejmov, pri prodaji vina na drobno pa so imeli meščani monopol, saj so ga tujci smeli prodajati le na veliko. Če pa je brežiški meščan prodajal v drugih salzburških mestih, je bil tam oproščen plačevanja mitnine. Zaradi križiščne geografske lege je imela trgovina za življenje mesta velik pomen. Z juga je prihajalo blago, namenjeno v Benetke in nemške dežele (vosek, kože, krzno, med, govedo, svinje), v obratni smeri pa so potovale tkanine, začimbe in dišave, železo in železni izdelki, slaniki, les, sol in vino. Na živahen promet s severa po Savinji in Savi opozarja tudi vrsta trgov in mest, ki so se razvili ob njenih bregovih, med seboj povezanih z vrsto že v srednjem veku omenjenih brodov, v ta kontekst pa sodi tudi gradnja našega edinega kamnitega tovrstnega objekta, mostu v Zidanem mostu s pripadajočo kapelico sv. Egidija. Zlato

dobo te komunikacije pa vsekakor predstavlja čas celjskih grofov, ki so imeli v 15. stoletju težišče svojega delovanja v sosednji Slavoniji.

Tema članka Matevža Koširja so sredstveninski uradi v 17. stoletju s posebnim ozirom na Brežice in z njimi povezanimi sosednjimi uradi. Pravico do pobiranja teh sredstev so dobili deželni stanovi od deželnega kneza, njihove pristojnosti in delovanje so bile natančno predpisane, vendar so se v praksi velikokrat dogajale nepravilnosti, ki so jih z ustreznim nadzorom skušali odpraviti.

Bojan Cvelfar se je posvetil delovanju trgovca Leonhardta del Cotta. Raziskava temelji na družinskem arhivskem gradivu, ki ga še danes hranijo potomci, po družinskem ustnem izročilu pa naj bi del Cottovi izhajali iz Španije. V Brežice naj bi prišli preko Italije po tem, ko so si trije bratje med seboj razdelili dediščino po pokojnem očetu. Na obstoj rodbine s priimkom del Cott opozarja tudi nagrobni napis v nekdanji dominikanski cerkvi v španskem Valladolidu. V življenje kraja, ki si ga je Leonhardt izbral za svoj novi dom, se je družina uspešno vključila, saj je bil en izmed njenih članov nekdanj brežiški župan, pripadniki družine pa so se leta 1848 podpisali tudi pod zahtevo za združeno Slovenijo. Iz dejstev, ki jih prinaša članek, je mogoče sklepati, da so bili del Cottovi najbogatejša in najuglednejša družina svojega časa v Brežicah. Najmočnejše pa so vplivali na trgovino v mestecu, saj iz podatkov o razvejanosti njihovih trgovskih zvez izhaja, da del Cottova brežiška trgovina nikakor ni bila podeželska "štacuna" lokalnega formata.

Mitja Sunčič se je posvetil raziskovanju sejmov v Brežicah konec 19. in v prvi polovici 20. stoletja. Zaradi svojega geografskega položaja in potreb so Brežice sčasoma pridobile pravico do organiziranja šestih letnih sejmov različnega tipa, od katerih so bili tedenski namenjeni prodaji in nakupu hitreje pokvarljivega blaga, na letnih sejmihi pa so prekupčevali z živo živino, lesom in kramarskimi artikli. Od živinskih je bil najbolj znan svinjski, Brežičani pa so želeli pridobiti še pravico do organizacije konjskega sejma, vendar ga oblasti niso odobrile. Na lesnih sejmihi so prodajalci ponujali predvsem les, posekan v zgornje savinjskih hribih, proti jugu pa so ga praviloma splavarili. Brežice so bile ponavadi ena od prvih možnosti prodaje na poti proti južnim trgovim.

O trgovini in trgovcih v Brežicah med obema vojnoma je pisal Borut Batagelj, Metka Bukošek pa o podatkih, ki jih je mogoče o brežiški trgovini izluščiti iz arhivskega gradiva trgovskega sodišča. Opravljanje njegovih nalog je izvajalo Okrožno sodišče v Celju. Vodilo je vpisnike (registre) trgovskih firm, pa tudi stečaje ter izvrševalo sodno oblast na prvi stopnji v spornih in nespornih trgovskih zadevah po odredbah o stvarni pristojnosti, navedenih v zakonih o postopku in drugih zakonih. Njihovo

delovanje je sprva urejal še avstrijski zakon iz leta 1863, nato pa Zakon o ureditvi rednih sodišč za Kraljevino SHS.

Etnologinja Mateja Habinc se je posvetila preučevanju uporabe osrednjega prostora v mestu, kjer se je odvijal glavni del javnih prireditev in družabnega življenja. Njihov poglobljen del so predstavljale cerkvene procesije, rimski obrednik pa je po besedah avtorice predpisoval procesije na svečnico, cvetno nedeljo, na markovo (25. aprila), procesije v treh dneh križevega tedna, telovsko, dovoljeval pa je tudi tiste, ki so bile po posameznih krajih tradicionalne. Uvrščali so jih v t. i. ljudsko pobožnost, organizirala pa jih je farna cerkev. Raziskava kaže, da so se ljudje največ udeleževali vstajenskih in telovskih procesij, zaradi prepletenosti države in cerkve pa so se v času pred drugo svetovno vojno teh slovesnosti množično udeleževali tudi predstavniki oblasti ter različnih organizacij in društev. Ljudje so svoje spoštovanje cerkvenih praznikov dokazovali na različne načine, običajno pa so se za tovrstne priložnosti posebej lepo oblekli, pri čemer so bila oblačila velikokrat nova. Procesije so bile poleg verskih tudi družabni dogodki in priložnost za klepet in izmenjavo različnih informacij med ljudmi, čeprav so bili med prisotnimi tudi taki, ki jim to ni bilo všeč. Zanimiva je ugotovitev, da so meščani verske pobožnosti veliko raje opravljali pri frančiškanih kakor v župnijski cerkvi. Frančiškani so med prebivalstvom veljali za bolj "liberalne", saj so se več gibali med ljudmi in veljali za bolj "odprte", medtem ko so ljudje iz predmestij veliko raje šli v farno cerkev, pri čemer veliko pisnih in ustnih virov dandanes priča o ne ravno zglednih predvojni odnosih med farno in frančiškansko cerkvijo. Po drugi svetovni vojni so se procesije vedno bolj umikale z javnih prostorov. V Brežicah so se najprej odvijale na cerkvenem ozemlju, nato pa v notranjosti župnijske cerkve, sporov med cerkvama pa tudi ni bilo več, ker so Nemci med vojno frančiškane pregnali, njihovo cerkev pa porušili.

Vpogled v šolanje trgovcev v Brežicah nam nudi prispevek o trgovski šoli avtoric Alenke Černelič Krošelj in Anite Radkovič. Pred njeno ustanovitvijo so se trgovci še vedno najpogosteje izobraževali kar pri trgovcih, zato so bili v neprimerno bolj ugodnem položaju tisti kandidati za opravljanje trgovskega poklica, katerih starši ali sorodniki so sami imeli trgovino in trgovsko obrt, saj so se lahko izučili tako rekoč doma pri starših ali stricah. Šolanje trgovcev za brežiške trgovine, njihov status pa je bil vedno uglednejši od obrtniškega, so narekoval predvsem potrebe in povpraševanje po šolanem trgovskem kadru, vendar so bile možnosti šolanja odvisne tudi od finančnih možnosti staršev ali skrbnikov šolajočih se otrok. Šola je začela delovati v prostorih nekdanje nemške šole, zgrajene leta 1912. Oblike in vrste izobraževanja v stavbi so se sicer razvijale

skladno z razvojem družbenega dogajanja v državi, republiki, okraju, mestu, počasi pa je stavba ob vходу v mesto nasproti vodovodnega stolpa dobila naziv trgovska šola. Tega je obdržala do danes, ko prazna in dotrajana čaka na odločitev o svoji usodi. Članek dopolnjujejo spomini profesorjev in dijakov, ki so kot informatorji prispevali k oblikovanju mozaika o življenju in učnem ter delovnem procesu v njenih prostorih.

Karl Filipič nam je predstavil urbanistični razvoj Brežic in tržne ulice ter prometa v drugi polovici 20. stoletja, saj se nastajanje in spreminjanje podobe mesta vseskozi prepleta z zgodovinskim dogajanjem, ki ga zato brez vsaj bežnega pogleda na zgodovinska dejstva ni mogoče obravnavati. Srednjeveške Brežice so bile grajene za potrebe takratnega prebivalstva in njihovega načina življenja na osnovi starejših naselij, prvotna zasnova mesta pa danes ni povsem poznana. Mesto je namreč večkrat pogorelo, leta 1917 pa ga je močno poškodoval še potres. Zgradbe so bile nanizane v obliki podolgovatega trga v smeri sever-jug, katerega osrednji del so prebivalci uporabljali kot sejmski prostor. Urbanistična zasnova je usklajena s konfiguracijo hriba, zaključa pa jo masivna grajska stavba na južnem delu. Večjo spremembo za urbanistični razvoj je pomenil tudi leta 1781 spremenjeni tok reke Save, ki se je od mesta nekoliko odmaknila, na izpraznjenem prostoru pa so si meščani uredili vrtove in sadovnjak, za dostop do njih pa na breg še danes ponekod vodijo stopnice. Do leta 1945 se mesto ni hitro širilo in polje na vzhodni strani mesta je bilo še v celoti nepozidano. Po letu 1945 pa je tudi Brežice, enako kot ostalo Slovenijo zajel močan val urbanizacije, ki sta ga povzročili spreminjanje družbene ureditve in posledično socialne strukture, na žalost pa vedno ni bila naklonjena ohranitvi starega mestnega jedra. Po nekaterih načrtih naj bi celo podrli Rokovo cerkev, idejo pa so periodično obujali tudi še po letu 1960. Po nekaterih drugih načrtih naj bi novo oblikovan trg obkrožali prosvetni dom, knjižnica in kavarna ter Rokova cerkev. Načrtom je ostro nasprotoval takratni odbor za ohranitev Brežic, v katerem so delovali slikar Franjo Stiplovšek, arhitekta Franc in Karl Filipič ter zgodovinar Stanko Škaler.

Zbornik zaokroža članek etnologinje Ivanke Počkar. Sava, ki je vedno imela posebno močan vpliv na življenje in delovanje mesta, saj so po njej plovili les proti jugu, po njej pa je potekal tudi znatni del transporta ostalega trgovskega blaga, je s sabo prinašala tudi premog, ki je ušel med pranjem v trboveljskem, zagorskem in hrastniškem rudniku. Moški so plavajoči premog, ki ga je rečna voda obrusila skoraj do idealnih okroglih oblik, pobirali, kopali in z njim trgovali. Medtem ko je bila ponekod pravica do lovljenja premoga za določene poklice brezplačna, so v spodnjem toku Save veči-

noma lovili, nabirali ali kopali na črno in brez posebne koncesije, drugi pa so imeli plačana zakupna dovoljenja. Dejavnost predstavlja eno manj prepoznavnih sezonskih obrti, ki so se razvile na slovenskem ozemlju. Po predvidevanjih raziskovalke so morali biti zaslužki kar veliki, saj so si nekateri z njim dokupili obdelovalna zemljišča, zgradili ali popravili hiše in gospodarska poslopja ter jih dobro opremili, zaslužek hranili kot zlato rezervo za težke čase, nekateri pa so ga porabili za hrano, pijačo, obleko in obutev. Število lovilcev je bilo veliko, tako kot višino zaslužkov pa je danes težko ugotoviti njihovo število, saj se je večina pričevanj o njihovi dejavnosti izgubila. Se veliko težje kot zaslužke je dandanes ugotoviti količino premoga, ki so ga navelovali ali nakopali.

Brežiške študije nas tudi tokrat niso razočarale. V novem zvezku avtorji nadaljujejo sistematično tematsko raziskovanje zgodovine območja, ki je bilo do sedaj v zgodovinopisju nekoliko zapostavljeno. Enajst recenziranih člankov vsaj malo odstira tancico z življenj posameznikov, ki jim je trgovina predstavljala osnovni ali pa dopolnilni vir zaslužka. Avtorji so v svojih raziskavah skušali predstaviti tudi pomen dogodkov iz trgovine za celotno skupnost, saj so zaslužki od trgovanja prispevali ne le h gmotni, pač pa tudi h kulturni in duhovni bogatitvi meščanov. Slišati je, da se uredništvo že pogovarja o izdaji naslednjega zvezka, zato glede na dobro kvaliteto dosedanjih objav z vso nestrpnostjo čakamo na njen izid.

Alenka Kacičnik Gabrič

Andrej Rahten, Ernest Petrič (ur.): Izidor Cankar : diplomat dveh Jugoslavij (= Zbirka *Studia diplomatica Slovenica, Personae*, 2). [Mengeš]: Center za evropsko prihodnost; [Ljubljana]: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 2009, 420 str.

Znanstvena monografija "Izidor Cankar – diplomat dveh Jugoslavij" je izšla kot druga knjiga v zbirki *Studia diplomatica slovenica – Personae*. Izidor Cankar je bil znan kot umetnostni zgodovinar oziroma kot utemeljitelj umetnostne zgodovine na ljubljanski univerzi ter kot literarni kritik, politik in diplomat. Ob razpadu Avstro-Ogrske je dejavno sodeloval pri združitvi južnoslovanskih narodov habsburške monarhije v Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov. Bil je član Narodnega sveta in njegove delegacije za združitev južnih Slovanov v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev ter eden od avtorjev